

Като частнонаучна категория терминът “правно съзнание” се появява в правната литература неотдавна. Представителите от правната наука от миналия век не използват този термин, нещо повече – твърде разпространен по онова време е терминът “правно чувство”, популяризиран главно чрез немската правна литература от края на XIX в. Прегледът на литературата по въпроса за правното съзнание показва, че различните автори дават различни определения, но общото в тях е, че в дефиницията на правното съзнание се съдържат три постоянни елемента, които свързани в цялостна структура дават съдържанието на това понятие. Това са:

а)рационалният елемент(правната информираност);

б)психологическият елемент(оценките и психологическите нагласи към правото и практиката по прилагането му);

в)волевият елемент(готовността за поведение в правната сфера).

Правното съзнание е онази сфера на общественото, груповото и индивидуалното съзнание, която отразява правната действителност под формата на правни знания, оценъчни отношения към правото и практиката по неговото прилагане, правните нагласи и ценностните ориентации, регулиращи поведението в юридически значими ситуации.

На свой ред под емпирично изследване на правното съзнание се разбира изследването, което обхваща неговите три компонента, а именно: правната информираност(знанието за правото), оценките и психологическите нагласи към правото и правните институции, евентуалните постулати, засягащи изменението на правните предписания *de lege ferenda*, както и готовността за поведение в правната сфера.

Правното съзнание е свързващо звено между правото(в качеството му на едно от основните системи за социален контрол) и реалното човешко поведение. То играе особена роля в механизма на социалното действие на правото.

Правното съзнание се намира в тясна взаимовръзка с останалите форми на общественото съзнание: политическо, религиозно, нравствено и т.н. Тази връзка естествено рефлектира в оценките и мненията, в психологическите нагласи и ценностните ориентации към правото.

Задължителността на правото се гарантира чрез държавната принуда, ето защо понякога е доста трудно да се прокара точна разграничителна линия между политическото и правното съзнание. В демократичните общества диапазонът между политическите и правните норми(съответно между политическото и правното съзнание) е значително по-широк. И обратно – в недемократичните общества(особено в условията на тоталитарно или авторитарно управление) правото е силно политизирано. Социалният контрол осъществяван чрез правото е в същност политически контрол и в редица случаи отклонение от политическите норми и принципи води след себе си юридическа санкция. В тоталитарното общество в зависимост от степента на интернализация на действащите политически(съответно правни) норми в масовото съзнание, последното може да играе както прогресивна, така и регресивна роля. В първия случай, издигналото се над тоталитарното и авторитарно мислене съзнание се противопоставя на утвърдените образци и норми на поведение, носещи белезите на тоталитарното общество, в резултат на което се осъществяват положителни изменения в правно-политическата система. Във втория случай общественото съзнание одобрява господстващите норми, а социалният контрол на макроравнище намира силна подкрепа в различните социални групи, в които поведението на личността е подложено на силен контрол и всяко отклонение се характеризира като отрицателно. Типичен пример в това отношение са държавите с фашистко идеология, а също така периодът на сталинизма и неосталинизма, когато идеите на вожда се отразяват в масовото поведение като най-висши образци на поведение.

Най-силна е връзката между правното и моралното съзнание. В определен смисъл моралното съзнание е основа на право-съзнанието. Това се отнася най-вече за ценностните ориентации и психологическите нагласи като структурни компоненти на психологическия елемент на право-съзнанието. Емпиричните социологически изследвания показват, че много често в съзнанието на личността и на отделните социални групи настъпва идентификация на морални и правни възгледи, нагласи и ориентации.

Друго разграничение, което се прави е разграничението между научно-теоретично и всекидневно(практическо) право-съзнание. Научно-теоретичното право-съзнание е по-високото равнище на право-съзнанието, тъй като отразената правна действителност

се отличава със строга систематичност на научните понятия, категории, съждения, възгледи и умозаклучения. Всекидневното право-съзнание, формиращо се в процеса на ежедневното общуване между хората и в процеса на практиката, включва в себе си опита, натрупан в съвместната икономическа, производствена, социална или политическа дейност, знанията, психологическите нагласи и ориентации към правото и неговото социално действие, придобити и формирани по време на тази практика. Всекидневното право-съзнание играе съществена роля при формирането на общественото мнение за правото.

Правното съзнание играе решаваща роля в процеса на превръщане на правните предписания в конкретно поведение. Сами по себе си правните норми не могат да осъществят своето регулативно действие, без да са “пречупени” право-съзнанието. Разбира се, самата правна норма, пречупена през съзнанието на субекта, оказва различно въздействие – в едни случаи тя мотивира правомерно поведение, в други – нейното влияние върху съзнанието не е достатъчно, за да създаде такава психологическа нагласа, която изключва противоправното поведение.

Върху мотивите определящи, поведението в правната сфера оказват влияние най-различни фактори. В психологически план обаче тези различия в мотивацията са израз на различната степен на интернализация на правните норми в индивидуалното съзнание и на различна степен на правна социализация на личността. Тези разновидности на мотивационната обусловеност на правно релевантното поведение се опосредствуват в индивидуалното право-съзнание от съответните негови компоненти: познавателния, оценъчно-емоционалния и волевия. Разгледани като основни елементи в механизма на формиране на правно релевантното поведение, те разкриват структурната нееднородност на този механизъм.

Емпиричното изследване на правното съзнание има за цел чрез методите на социологията да набере необходимата информация за влиянието на всеки един от структурните елементи на право съзнанието (индивидуално, групово, обществено) върху правно релевантното поведение. Относително най-лесно на емпиричен анализ подлежи познавателният елемент (правната информираност). По-трудно на емпиричен анализ се поддават останалите два елемента. В практиката на емпиричните правно-социологически изследвания право съзнанието заема основно място, тъй като получената информация може съществено да подпомогне както право творческата дейност, така и практиката по ограничаване на социалната патология в правната сфера.